

УДК 159.9: 612

О. Б. Петренко

ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. М. БЕХТЕРЕВА

У статті розглянуто внесок В. М. Бехтерева у розвиток педагогічної психології і педагогіки, з'ясовано, що вчений сформулював основні положення педагогіки раннього віку; науково обґрунтував положення про необхідність цілеспрямованого розвитку й удосконалювання сенсорних процесів дитини від дня народження; розробив систему сенсорного виховання дітей раннього віку, спрямовану на створення необхідних основ розумового виховання.

Доведено, що обґрунтовуючи ідею соціально-трудового виховання, В. М. Бехтерев сформулював ряд положень, частина яких не втратила свого значення й у наші дні, як-то: необхідність виховувати підрастаюче покоління в дусі відданості передовим суспільним ідеалам; вимоги покласти працю в основу виховного процесу, прищепити вихованцям навички праці на загальну користь, добитися на основі колективної праці розквіту краєвих моральних якостей людини. Схарактеризовані праці В. М. Бехтерева, у яких розкриті специфічні особливості статевого виховання, складовою частиною якого є статева освіта, думки вченого про те, що недооцінка специфіки статевого виховання не менш небезпечна, ніж її гіпертрофія, рекомендації з питань лікарсько-педагогічної профілактики різного роду відхилень і перекичень статевого потягу.

Ключові слова: В. М. Бехтерев, педагогічна психологія, педагогіка, соціально-трудове виховання, рефлексологія, статеве виховання.

В статье рассмотрен вклад В. М. Бехтерева в развитие педагогической психологии и педагогики, выяснено, что ученый сформулировал основные положения педагогики раннего возраста; научно обосновал положение о необходимости целенаправленного развития и совершенствования сенсорных процессов ребенка со дня рождения; разработал систему сенсорного воспитания детей раннего возраста, направленную на создание необходимых основ умственного воспитания.

Доказано, что, обосновывая идею социально-трудового воспитания, В. М. Бехтерев сформулировал ряд положений, часть которых не потеряла своего значения и в наши дни, а именно: необходимость воспитывать подрастающее поколение в духе преданности передовым общественным идеалам; требования положить работу в основу воспитательного процесса, привить воспитанникам привычки работы на общую пользу, добиться на основе коллективной работы расцвета лучших моральных качеств человека. Охарактеризованы работы В. М. Бехтерева, в которых раскрыты специфические особенности полового воспитания, составной частью которого есть половое образование, мысли ученого о том, что недооценка специфики полового воспитания не менее опасная, чем ее гипертрофия, рекомендации по вопросам врачебно-педагогической профилактики разного рода отклонений и извращений полового влечения.

Ключевые слова: В. М. Бехтерев, педагогическая психология, педагогика, социально-трудоное воспитание, рефлексология, половое воспитание.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти спрямована на відродження ідей педагогічної антропології; уявлень про цілісний об'єкт педагогічного мислення – людину як предмет й суб'єкт виховання; гуманістичних традицій, що стверджують цінність особистості незалежно від її суспільного становища і її право на вільний розвиток своїх творчих сил. Процес гуманізації й «психологізації» педагогіки, розробка проблем захисту дитинства, індивідуально-орієнтованої, суб'єкт-суб'єктної освіти усе більш орієнтує освіту на особливості розвитку людини в онтогенезі, тобто на специфіку потреб кожного вікового

етапу в освітніх послугах, коли система освіти існує для повного, всебічного розкриття усіх здібностей, талантів і задатків людини, а не людей – для системи освіти.

Оскільки перетворюючий характер педагогічної діяльності полягає не в пристосуванні дитини до традицій соціокультурної ситуації, а в розвитку особистості й творчої індивідуальності, у вихованні в ім'я людини, тим самим висуває на перший план гностичну функцію цієї діяльності, питання діагностики психічного розвитку, вивчення дитини практичним психологом, педагогом, учителем, вихователем.

Знаменитий російський фізіолог і невролог В. М. Бехтерев залишив свій слід також і у вітчизняній психології та педагогіці. Основоположник рефлексології на базі заснованих їм нових наукових установ займався експериментальним вивченням рефлекторної діяльності дитини у віці до 3–4-х років. Заклавши наукові основи педагогіки раннього дитинства, В. М. Бехтерев підкреслював значимість виховання, метою якого є формування всебічно розвиненої особистості.

Саме В. М. Бехтерев одним з перших застосував науковий підхід до виховання дітей раннього віку: на основі вивчення рухів грудних дітей показав, що формування особистості починається вже в перші місяці життя.

У рік, коли виповнюється 160 років від дня народження і 90 років від дня смерті видатного ученого, на часі, вважаємо, здійснення аналізу внеску В. М. Бехтерева (1857–1927) у вітчизняну педагогічну психологію і педагогіку. Адже психолого-педагогічна спадщина В. М. Бехтерева не оцінена належною мірою, його більше знають як основоположника однієї з найбільших шкіл вітчизняної невропатології й психіатрії, анатома, гістолога, фізіолога, гігієніста. І лише окремі вчені асоціюють ім'я В. М. Бехтерева з психологією і педагогікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення психолого-педагогічної спадщини В. М. Бехтерева свого часу здійснили Б. Ананьев, О. Буділова, П. Горностай, З. Ісаєва, В. М'ясищев, А. Петровський, М. Щелованов, Д. Ельконін, М. Ярошевський та ін.) [3; 9; 11].

Однак аналіз публікацій вказаних авторів засвідчив, що результати наукової діяльності вченого в галузі педагогіки й педагогічної психології ще не отримали всебічного висвітлення й необхідної оцінки.

Формулювання цілей статті. Здійснити аналіз досліджень В. Бехтерева в галузі педагогіки й педагогічної психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1885 р. Володимир Михайлович Бехтерев створив першу в Росії експериментальну психологічну лабораторію, у якій розроблялися об'єктивно-експериментальні методи дослідження психічної діяльності людини. У 1892 р. з ініціативи ученого було створене Казанське товариство невропатологів і психіатрів; в основі створення якого лежала ідея єдності різних напрямів неврологічних досліджень. Ідея об'єднання різних розділів неврології й психології в єдиному комплексі наук про мозок була найбільш повно реалізована В. Бехтеревим у створеному в 1907 р. Психоневрологічному інституті, при якому в 1909 р. відкрився спеціальний інститут, метою якого було вивчення розвитку й виховання дитини. У 1906–1907 рр. у лабораторії В. М. Бехтерева розробляли метод сполучно-рухових рефлексів, названих ним «сполучними». Учений першим почав систематичне вивчення умовно-рефлекторної діяльності дорослих людей і дітей, здорових і хворих, у різних умовах праці, виховання й лікування.

На основі результатів дослідження сполучних рефлексів, будови мозку і його функцій В. М. Бехтерев здійснив спробу перетворити побудовану на даних самоспостереження «суб'єктивну» психологію в психологію об'єктивну. Фундаментальна праця вченого «Об'єктивна психологія» (1907–1910), хоча й містила серйозні помилки методологічного характеру, все ж здійснила на початку ХХ ст. значний вплив на розвиток прогресивних ідей в галузі психології [9]. В останні роки життя В. М. Бехтерев прагнув створити й обґрунтувати нову самостійну науку – рефлексологію, завдання якої – вивчення людської особистості зі строго об'єктивної біосоціальної точки зору.

Саме В. Бехтереву належить ідея про органічний взаємозв'язок і взаємозумовленість виховання й розвитку при провідній ролі виховання. Матеріалістично вирішуючи проблему

спадковості, середовища й виховання, В. М. Бехтерев надавав вирішального значення соціальному середовищу й вихованню у формуванні особистості. Разом з тим він підкреслював, що не можна ігнорувати спадковість, яка бере участь у створенні передумов розвитку особистості. Неодноразово уточнюючи своє визначення спадковості, учений залишав непорушним положення: «про спадкоємну передачу будь-якої схильності в сенсі психічного пристосування в людини не може бути й мови ...» [5, с. 4].

В. М. Бехтерев не сприймав концепцію незмінності спадкоємних якостей і їх невіддатливості будь-яким впливам, яка теоретично обґрунтовувала бездіяльність і неспроможність вихователя й лікаря. Особистість, за В. М. Бехтеревим, – не пасивний об'єкт впливу середовища й виховання, а індивід, що характеризується «самобутніми особливостями, індивід, що представляється самодіяльною істотою щодо оточуючих зовнішніх умов» [4, с. 6].

Будучи рішучим супротивником поглядів щодо фатальної зумовленості психічного розвитку людини біологічними факторами спадковості, В. М. Бехтерев звертав особливу увагу на наукову неспроможність тверджень про нібито вроджену недостатність нервово-психічної організації малолітніх злочинців. Учений відкидав домисли тих, хто намагався протягти ідею про психічну неповноцінність найбільш вразливих верств населення, а також нібито «науково» обґрунтувати існування вищих і нижчих рас.

З метою подальшого розвитку медицини, педагогіки й кримінології, що спираються значною мірою на психологію, говорив у 1906 р. В. М. Бехтерев на 1-му Всеросійському з'їзді по педагогічній психології, а також для того, щоб, у свою чергу, психологія могла черпати багатий матеріал із цих наукових дисциплін, необхідне об'єднання наукових сил і відповідна організація [12]. Основний напрям досліджень, які планувались у створеному В. М. Бехтеревим на приватні кошти Психоневрологічному інституті, – вивчення цілісної особистості в її різноманітних взаєминах з навколишньою дійсністю. «Психоневрологічний інститут, – зазначав В. М. Бехтерев, – повинен був стати науковим центром вчення про особистість, як основи всякого виховання й виправлення відхилень особистості» [6, с. 437]. У Психоневрологічному інституті ставилося завдання вивчати питання виховання й розвитку особистості із широким застосуванням експериментальних методів дослідження.

У 1907 р. при Психоневрологічному інституті був заснований перший у світі спеціальний інститут, де здійснювалося комплексне вивчення процесу розвитку дітей з моменту їх народження й упродовж усього раннього дитинства. Мета цієї установи, повідомлялося в офіційному повідомленні про відкриття інституту, вивчати людину як предмет виховання, від дня народження й відповідним чином направляти її виховання під керівництвом досвідчених осіб. В інституті існувало три відділи: 1) психологічний. 2) гігієнічний і фізіологічний, 3) педагогічний.

Сформульований В. М. Бехтеревим основний принцип діяльності інституту – «вивчення психіки й виховання, виховання й вивчення психіки» [1, с. 37] сконцентрував як у фокусі досягнення прогресивної психологічної й педагогічної думки. На основі результатів комплексного вивчення розвитку дітей і узагальнення педагогічної практики інституту розроблялася система виховання дітей раннього віку, яка потім уточнювалася в процесі практичної перевірки.

У дореволюційний період В. М. Бехтерев критикував стан дошкільного виховання, систему шкільної й вищої освіти Росії початку ХХ ст. Школа дореволюційної Росії, на його думку, – необхідна ланка в системі виховання забитих, слухняних людей.

Кардинальною проблемою педагогічної науки, уважав В. М. Бехтерев, є питання про мету виховання, тому що «перш ніж виховувати, потрібно виразно усвідомити собі мету виховання, від якої значною мірою залежать і самі способи його здійснення» [7, с. II]. Матеріалістично трактуючи природу людини, В. М. Бехтерев підкреслював, що тільки гармонійний розвиток фізичних і духовних сил людини забезпечує правильне формування особистості. У науково обґрунтованому вихованні, що формує в людини тверді переконання, стійкий характер, сильну волю й інші позитивні якості особистості, учений бачив потужний фактор охорони психічного здоров'я дітей. Виховання, указував учений, повинне приводити

до гармонійного розвитку всіх сторін майбутньої особистості, але аж ніяк не заглушаючи, а навпаки, заохочуючи розвиток тієї або іншої талановитості в людині.

Прагнучи подолати обмеженість антропологічного принципу в педагогіці, В. М. Бехтерев висунув й обґрунтував ідею соціально-трудового виховання. Певний вплив на формування цієї ідеї виявив соціологічний напрям у психології. У процесі виховання, указував В. М. Бехтерев, повинні бути засвоєні не тільки основи моралі, але й звичка до праці на соціальних началах. Тільки в системі соціально-трудового виховання розумове, фізичне, моральне й естетичне виховання може привести до гармонійного розвитку особистості людини. Процес формування особистості, підкреслював він, відбувається в активній діяльності на ниві суспільних інтересів. Учений пропонував таку систему виховання, яка неминуче повинна була привести до формування матеріалістичного світогляду й атеїзму. Основи соціально-трудового виховання В. М. Бехтерев рекомендував закладати вже у ранньому віці. Школа, вважав учений, повинна стати справжньою соціально-трудовою громадою, у якій діти все робили б власними силами, а старші допомагали молодшим. В. М. Бехтеревим висловлювалася думка про те, що організація життєдіяльності дітей є основою виховного процесу, що сприяє в цьому випадку розвитку почуття любові до шкільних занять, учителів, навіть до самих стін школи. Любов дітей, стверджував учений, – перший показник виховного значення школи.

Вивчення особистості людини В. М. Бехтерев не мислив без вивчення статевого життя людини, точно так само, як не представляв можливим вирішення проблеми виховання й розвитку у відриві від питань статі. При цьому вузловою проблемою в питаннях статі В. М. Бехтерев вважав первинну основу статевого потяга. У роботах В. М. Бехтерева дається загальна картина статевого розвитку дитини, що була, на його переконання, результатом об'єктивного аналізу статевих процесів. Приділяючи серйозну увагу природнім закономірностям статевого розвитку дітей і підлітків, В. М. Бехтерев не схильний був біологізувати цю проблему. Під статевим вихованням В. М. Бехтерев розумів усю суму медико-педагогічних впливів, що забезпечують у підлітка здоровішу статеву поведінку. Не виділяючи штучно статеve виховання із загальної системи виховання, В. М. Бехтерев підкреслював, що соціально-трудове виховання покликане також забезпечити правильний напрям статевого розвитку в моральному, фізичному й естетичному аспекті [10, с. 198].

В. М. Бехтерев сформулював основні положення педагогіки раннього віку; намітив основні принципи фізичного виховання дітей раннього віку, розробив правила привчання до праці відтоді, коли дитина починає ходити й міцно брати руками предмети.

Надаючи великого значення дитячим іграшкам у розумовому розвитку, В. М. Бехтерев рекомендував дотримуватись певної послідовності в наданні їх дитині, керуючись при цьому тим, щоб іграшки були доступні розумінню дитини. З метою розвитку активності й самодіяльності вчений рекомендував частіше надавати дитині можливість самій маніпулювати зі своїми іграшками. Істотний вплив на розумовий розвиток дитини виявляють, вважав В. М. Бехтерев, дидактичні ігри, опис частини з яких міститься в роботах ученого [3].

Систематичне розумове виховання в справжньому сенсі слова стає можливим, підкреслював В. М. Бехтерев, коли дитина починає розуміти мову дорослих. Своєчасний і правильний розвиток мови – одне з найважливіших завдань виховання дитини раннього віку. Необхідно, підкреслював В. М. Бехтерев, щоб батьки або вихователі, які навчають дитину мови, самі мали правильну вимову й гарну мову. Уже в ранньому віці діти повинні мати можливість чути кращі зразки рідної мови, для чого необхідний відповідний добір казок, дитячих віршів і т. п.

Звертаючи увагу на те, що емоційна сторона психіки безпосередньо пов'язана з формуванням особистості дитини, В. М. Бехтерев надавав великого значення правильному розвитку емоційної сфери. Учений рекомендував підтримувати й розвивати підбадьорливі емоції й за можливості попереджати настання в дитини пригнічених станів. В. М. Бехтерев звертав особливу увагу на попередження в ранньому дитячому віці такої негативної емоції, як страх.

У процесі спілкування з оточуючими людьми у дитини починають формуватися соціальні почуття. В. М. Бехтерев надавав великого значення розвитку в ранньому віці гуманних почуттів, указуючи на шляхи й засоби виховання в дитині людяності, потреби робити добро, непримиренності до зла й жорстокості. У ранньому віці дитини, вважав учений, необхідно починати формувати багато позитивних рис її характеру. Виховання правдивості й викорінювання всякої неправди в дитині, особливо підкреслював він, є важливим завданням виховання в цьому віці. Причини дитячої неправди, указував В. М. Бехтерев, криються в неправильному вихованні.

Основні методи морального виховання в ранньому віці або, як В. М. Бехтерев їх називав «фактори виховання» – приклад, вплив, заохочення й покарання, а також переконання, найпростіші форми якого можна вводити в практику виховання, як тільки дитина почне розуміти мову дорослих [3].

Висновки й перспективи подальших розвідок. Отже, В. М. Бехтерев здійснив значний вклад у розробку багатьох питань педагогіки й педагогічної психології. Ідея об'єднання різних розділів неврології й психології в єдиному комплексі наук про мозок, якою керувався В. М. Бехтерев при створенні Психоневрологічного інституту, дала змогу зробити перші кроки на шляху вирішення проблеми комплексного вивчення людини, що стала актуальною проблемою сучасної науки. У Психоневрологічному інституті вперше була здійснена спроба такої організації наукових досліджень, за якої усі психологічні й фізіологічні дисципліни повинні знаходити переломлення в пізнанні людини як предмета виховання.

В. М. Бехтерев уперше в історії науки дав загальну фактологічну картину поведінки дитини раннього віку. Ідея провідної ролі виховання в процесі розвитку дитини дозволила вченому сформулювати основні положення педагогіки раннього віку. В. М. Бехтереву належить заслуга наукового обґрунтування положення про необхідність цілеспрямованого розвитку й удосконалювання сенсорних процесів дитини від дня народження. Ученим розроблена система сенсорного виховання дітей раннього віку, спрямована на створення необхідних основ розумового виховання.

Обґрунтовуючи ідею соціально-трудового виховання, В. М. Бехтерев сформулював ряд положень, частина яких не втратила свого значення й у наші дні. До них відносимо думку про необхідність виховувати підростаюче покоління в дусі відданості передовим суспільним ідеалам. Сучасно звучать і вимоги вченого покласти працю в основу виховного процесу, прищепити вихованцям навички праці на загальну користь, добитися на основі колективної праці розквіту кращих моральних якостей людини. Висловлена вченим думка про те, що організація життєдіяльності дітей є основою виховного процесу, одержала всебічне обґрунтування й розвиток у психологічній й педагогічній науках.

У роботах В. М. Бехтерева на науковій основі розкриті специфічні особливості статевого виховання, складовою частиною якого є статева освіта. Принципове значення має думка вченого про те, що недооцінка специфіки статевого виховання не менш небезпечна, ніж її гіпертрофія. Не втратили свого значення і в наші дні рекомендації з питань лікарсько-педагогічної профілактики різного роду відхилень і переключень статевого потягу.

Перспективи подальших досліджень спадщини В. М. Бехтерева вбачаємо у аналізі поглядів ученого на комплексне вивчення людини з метою пізнання людини у всіх проявах її життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Бехтерев В. М. Вопросы воспитания в возрасте первого детства / В. М. Бехтерев. – СПб.: Тип. Б. М. Вольфа, 1909. – 39 с.
2. Бехтерев В. М. Вопросы общественного воспитания / В. М. Бехтерев. М.: Тип. Т-ва Кушнерев и К^о, 1910. – 41 с.
3. Бехтерев В. М. Избранные работы по социальной психологии / редкол.: А. В. Брушлинский (пред.) и др.; изд. подгот. В. А. Кольцова, М. В. Муленкова;

- отв. ред. тома Е. А. Будилова, Е. И. Степанова; Рос. акад. наук, Ин-т психологии. – М.: Наука, 1994. – 398 с.
4. Бехтерев В. М. Личность и условия ее развития и здоровья / В. М. Бехтерев. – Москва; Воронеж // Проблемы развития и воспитания человека : избранные психологические труды. – Москва: Московский психолого-социальный институт; Воронеж : МОДЭК, 2010. – С. 98–138.
 5. Бехтерев В. М. О воспитании в младенческом возрасте / В. М. Бехтерев. – СПб.: Грамотность, 1913. – 28 с.
 6. Бехтерев В. М. О деятельности Психоневрологического института как высшего педагогического учреждения и его роли в педагогическом строительстве / В. М. Бехтерев // Вестник изучения и воспитания личности. – 1921. – № 3. – с. 437.
 7. Бехтерев В. М. О социально-трудовом воспитании. / В. М. Бехтерев. – Петроград : тип. Н. П. Зандмана, 1917. – 16 с.
 8. Бехтерев В. М. Об общественном воспитании детей раннего возраста / В. М. Бехтерев // Революция и культура. – 1917. – № 1. – С. 39–41.
 9. Бехтерев В. М. Объективная психология / В. М. Бехтерев / редкол А. В. Брушлинский [и др.]; изд. подгот. В. А. Кольцова ; отв. ред. тома Е. А. Будилова, Е. И. Степанова; АН СССР, Ин-т психологии. – М.: Наука, 1991. – 475 с.
 10. Бехтерев В. М. Развитие полового влечения с точки зрения рефлексологии / В. М. Бехтерев // Русский врач. – 1918. – № 33–36. – с.198.
 11. Мунипов В. М. В. М. Бехтерев – родоначальник комплексного изучения человека / В. М. Мунипов // Вопросы психологии. – 2007. – № 5. – С. 110–126.
 12. Труды 1-го Всероссийского съезда по педагогической психологии в Санкт-Петербурге в 1906 г. – СПб., 1906. – С. 240–255.

References

1. Behterev V. M. Voprosyi vospitaniya v vozraste pervogo detstva / V. M. Behterev. – SPb.: Tip. B. M. Volfa, 1909. – 39 s.
2. Behterev V. M. Voprosyi obschestvennogo vospitaniya / V. M. Behterev. M.: Tip. T-va Kushnerev i K°, 1910. – 41 s.
3. Behterev V. M. Izbrannyye raboty po sotsialnoy psihologii / redkol.: A. V. Brushlinskiy (pred.) i dr.; izd. podgot. V. A. Koltsova, M. V. Molenkova; отв. ред. тома Е. А. Будилова, Е. И. Степанова; Рос. акад. наук, Ин-т психологии. – М.: Наука, 1994. – 398 с.
4. Behterev V. M. Lichnost i usloviya ee razvitiya i zdorovya / V. M. Behterev. – Moskva; Voronezh // Problemyi razvitiya i vospitaniya cheloveka : izbrannyye psihologicheskie trudyi. – Moskva: Moskovskiy psihologo-sotsialniy institut; Voronezh : MODEK, 2010. – S. 98–138.
5. Behterev V. M. O vospitanii v mladencheskom vozraste / V. M. Behterev. – SPb.: Gramotnost, 1913. – 28 s.
6. Behterev V. M. O deyatelnosti Psihonevrologicheskogo instituta kak vyisshego pedagogicheskogo uchrezhdeniya i ego roli v pedagogicheskom stroitelstve / V. M. Behterev // Vestnik izucheniya i vospitaniya lichnosti. – 1921. – № 3. – s. 437.
7. Behterev V. M. O sotsialno-trudovom vospitanii. / V. M. Behterev. – Petrograd : tip. N. P. Zandmana, 1917. – 16 s.
8. Behterev V. M. Ob obschestvennom vospitanii detey rannego vozrasta / V. M. Behterev // Revolyutsiya i kultura. – 1917. – № 1. – S. 39–41.
9. Behterev V. M. Ob'ektivnaya psihologiya / V. M. Behterev / redkol A. V. Brushlinskiy [i dr.]; izd. podgot. V. A. Koltsova ; отв. ред. тома Е. А. Будилова, Е. И. Степанова; АН СССР, Ин-т психологии. – М.: Наука, 1991. – 475 с.
10. Behterev V. M. Razvitie polovogo vlecheniya s tochki zreniya refleksologii / V. M. Behterev // Russkiy vrach. – 1918. – № 33–36. – s.198.

11. Munipov V. M. V. M. Bekhterev – rodonachalnik kompleksnogo izucheniya cheloveka / V. M. Munipov // Voprosy psihologii. – 2007. – № 5. – S. 110–126.
13. Trudy 1-go Vserossiyskogo s'ezda po pedagogicheskoy psihologii v Sankt-Peterburge v 1906 g. – SPb., 1906. – S. 240–255.

O. Petrenko. Problems of educational psychology and pedagogy in the creative heritage of V. M. Bekhterev

Abstract. *In the article author describes the contribution of V. M. Bekhterev in the development of educational psychology and pedagogy. We found that scientist formulated the basic rules of early age pedagogy; scientifically substantiated position on the need for targeted development and improvement of the sensory processes of the child from birth; developed a system of sensory education of young children, aimed at creating the necessary foundations of mental education.*

We proved that justifying the idea of social-labor upbringing V. M. Bekhterev formulated a number of provisions, some of which have not lost their value in our days, such as the need to educate the younger generation in the spirit of devotion to progressive social ideals; the requirement to put work into the basis of the educational process, to instill in students the skills of labour for the common good, achieved through collective work of prosperity of man. Author characterizes works of V. M. Bekhterev, which revealed specific features of sex education, part of which is sex education, mind of the scientist that the underestimation of the specificity of sex education is no less dangerous than its hypertrophy, recommendations on medical-pedagogical prevention of various sorts of deviations and perversions of sexual attraction.

Key words: *V. M. Bekhterev, pedagogical psychology, pedagogy, social work education, reflexology, sex education.*

УДК 159.97:376-056.264

Г. Є. СИВИК

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРИ МОТОРНІЙ АФАЗІЇ

Стаття присвячена аналізу надання психологічної допомоги при моторній афазії у дорослих з відкритими черепно-мозковими травмами (поранені бійці в зоні АТО) та постінсультними станами. В останні десятиліття теоретичні і практичні питання проблем афазії розроблялися переважно в площині роботи з постінсультними хворими. Збільшення кількості моторних афазій внаслідок бойових нейротравм потребує поглибленого вивчення і розробки психолого-педагогічного підходу при відновлювальній роботі. У статті розкривається поняття афазій, особливості розпаду чи втрати мовленнєвої функції. Характеризуються психологічні особливості особистості пацієнтів з моторними афазіями при інсультах і при бойових нейротравмах. У більшості дорослих з моторною афазією спостерігається специфічне відношення до розпаду і стану власної мовленнєвої функції. Психологічна допомога налічує декілька напрямків, що включає в себе орієнтацію хворого на конкретну мету, збільшення мотивації, налагодження конструктивної співпраці з фахівцями. Для вивчення і корекції емоційного стану, мобілізації особистості людини з моторною афазією психологом може застосовуватися арт-терапія. Зображення на площині паперу дає можливість перенести існуючу проблему з внутрішнього плану у зовнішній.

Ключові слова: *афазія, нейротравма, мовлення, інсульт, особистість, психологічна допомога, розпад мовленнєвої функції, психологічна корекція, арт-терапія.*

Статья посвящена анализу психологической помощи при моторной афазии у взрослых с открытыми черепно-мозговыми травмами (раненные бойцы в зоне проведения антитеррористической операции) и постинсультными состояниями. В последние